

Hannah Arendt Totalitarisme

8

Petra Bolhuis
Maieutiek 2026

1

Democratie en rechten van de mens

- Eén van de aspecten waar de democratie gevoelig is, is het loslaten van -ooit waardevol geachte keuzes van de naoorlogse democratie- m.b.t. afspraken op het terrein van de mensenrechten.
- Arendt beschrijft dat imperialisme en antisemitisme het begin inluiden van de opkomst van het totalitarisme in Europa.
- Ze gaat uitleggen wat er is gebeurd met vluchtelingen en mensenrechten in de democratie van gelijke burgers als de nationale staten dragend zijn voor hun rechten. Voor haar is deze afbraak van gelijke rechten direct verbonden aan de mogelijkheid van Hitler om aan de macht te komen. Die link lijkt niet meer vanzelfsprekend.

Maieutiek_Totalitarisme_2026

2

2

Het begin

- Begin van Eerste Wereldoorlog is het begin van een kettingreactie van gebeurtenissen, die naar Arendt's mening nog niet voorbij is als zij eind jaren 40 haar boek schrijft.
- Beide wereldoorlogen zijn zo met elkaar verbonden dat het interbellum hier meer dan ooit zijn betekenis heeft als een onderbreking.
- Wat al voor WOI aan het licht kwam is het ontzeggen van deelname van sommige mensen aan de (oude)Europese orde. Dit gebeurde volgens Arendt door diegenen die deze orde wilden beschermen, maar daarmee hielpen ze haar ook opheffen.

Maieutiek_Totalitartisme_2026

3

3

De stappen noodzakelijk maar niet voorwaardelijk:

- Inflatie en daardoor het voorgoed uitschakelen van kleine landeigenaren,
- Werkloosheid die de hele natie raakte,
- Burgeroorlogen en migratiestromen die ongeëvenaard waren qua wreedheden en aantallen mensen die het betrof,
- Lutrake haat, die tegen niemand gericht is en dus overal kan landen,
- Geen passende en geaccepteerder bureaucratie om mensen in goede banen te leiden,
- Staatlozen op drift door Europa.

Maieutiek_Totalitartisme_2026

4

4

De orde en de ongelukkigen die daar niet in passen

“Juist de ogenschijnlijke stabiliteit van de omringende wereld creëerde tegelijk de indruk dat elke groep die zich onder dwang buiten zijn beschermende grenzen begeven had, een ongelukkige uitzondering vormde op een overigens gezonde en normale regel, én vervulde slachtoffers en toeschouwers van dit schijnbaar onrechtvaardig en abnormaal noodlot met een zelfde soort cynisme. Beiden zagen dit cynisme ten onrechte aan voor een groeiend inzicht in de gang van de wereld: feitelijk waren ze meer dan ooit het spoor bijster en hadden ze nog nooit zo weinig van de wereld begrepen.”(354)

Samenloop van omstandigheden bracht grote groepen mensen in het nauw.

Ten onrechte ontstond het idee dat het sommigen trof die dan ook iets gedaan/gelaten moesten hebben om in die situatie terecht te komen.

Onrecht werd normaal en cynisme werd ‘snappen hoe het zit’.

Maieutiek_Totalitartisme_2026

5

5

De statenlozen

- Bepaalde groepen mensen vallen door de mazen van de nieuwe wereldorde.
- Ze hadden eigendommen en pensioenen, maar worden nu gedenationaliseerd. Dat wil zeggen ze hebben geen rechten, geen bezit en geen werk.
- Daardoor worden ze steeds minder aantrekkelijk als minderheid of vluchteling binnen de grenzen van een natiestaat.

Maieutiek_Totalitartisme_2026

6

6

De naïeve idealisten, de realisten en de statenlozen

"Het officiële SS-blad, de *Schwarze Korps*, stelde in 1938 uitdrukkelijk dat de landen die de Joden nog niet als uitschot behandelden, snel van het tegendeel overtuigd zouden raken, zodra niet te identificeren bedelaars, zonder nationaliteit, geld of paspoort, hun grenzen zouden oversteken.

Noot *2 De vroege vervolging van de Duitse Joden door de nazi's moet worden begrepen als een poging om het antisemitisme te verspreiden onder 'die volkeren die de Joden goedgezind zijn, vooral de westerse democratieën', eerder dan als een poging om zich van de Joden te ontdoen. Een rondschrijven van het ministerie van buitenlandse zaken, gericht aan alle Duitse gezagsdragers in het buitenland kort na de pogroms van november 1938, stelde: 'Alleen al de emigratie van ongeveer honderdduizend Joden heeft voldoende de interesse van vele landen in het Joodse gevaar gewekt[...] Duitsland is erg gebaat met de aanhoudende verspreiding van het joden-dom[...] de instroom van Joden in alle delen van de wereld maakt de oppositie van de autochtone bevolking wakker en vormt de beste propaganda voor het Duitse Jodenbeleid[...]. Hoe armer en bijgevolg hoe hinderlijker de Jood die in het gastland immigreert, hoe krachtiger dat land zal reageren.' (...) De uitdrukking 'mensenrechten' leverde voor alle betrokkenen - slachtoffers, vervolgers en toeschouwers - het bewijs van een hopeloos idealisme of van hypocriet, halfhartig geknoei." (356/357 en noot)

Maieutiek_Totalitarisme_2026

7

7

De Volkerenbond na WOI en assimilatie

Bij de vredesverdragen worden landen opnieuw verdeeld omdat veel gebieden onder Oostenrijk-Hongarije of Rusland vielen. Er werd rekening gehouden met de nieuwe minderheden die in de samengestelde 'landen' ontstonden.

- Maar het doel was vooral assimilatie.
- Deze nieuwe staten laten zich niets zeggen door de Volkerenbond en willen liever deze mensen kwijtraken
- Gevolg; interneringskampen voor staatlozen die nergens welkom waren. Deze mensen leven in een uitzichtloze positie; ze kunnen nergens heen, want er is geen thuisland én geen opvangland dat ze wil huisvesten.

Maieutiek_Totalitarisme_2026

8

8

Acculturatiestrategie		<u>Aanpassing</u>	
		Ja	Nee
<u>Cultuurbehoud</u>	Ja	<u>Integratie</u>	<u>Separatie/segregatie</u>
	Nee	<u>Assimilatie</u>	<u>Marginalisatie</u>

Maieutiek_Totalitartisme_2026

9

9

Als je als gevangene betere rechten krijgt

- Gek genoeg vallen deze staatlozen wel onder de wetten van het land waar ze tijdelijk verblijven. Er is alleen geen werk, geen uitkering en geen zorg voor hen waardoor wetsovertreding nodig is om in leven te blijven. En als ze gepakt worden gebeurt er iets wonderlijks: ze krijgen eindelijk rechten.
- Een gevangen heeft rechten, een staatloze niet is Arendt's conclusie.

Maieutiek_Totalitartisme_2026

10

10

Statenlozen bij uitstek

- Joden hadden helemaal geen thuisland, ze zijn ook nergens de meerderheid in Europa. Dus vluchten ze voortdurend.
- Ze waren geassimileerde gasten, maar raakten die positie door opzettelijke denationalisering kwijt.
- De koppeling Joden- vluchteling kan de gedachte laten ontstaan dat met het oplossen van het Jodenprobleem ook het vluchtelingenprobleem is opgelost. Daar grijpt het nationaal socialisme op aan. (zie citaat hierboven Dia 7)

Maieutiek_Totalitartisme_2026

11

11

Maar de rechten?

Rechten van de mens na de Franse revolutie was een teken van emancipatie van de mensen. Het biedt bescherming die nodig is omdat mensen zich niet meer veilig voelen in hun stand, of in hun bestaan onder de hoede van God.

De onvervreemdbaarheid zat echter nu alleen in de macht van het volk, de democratie. Daarmee werd het ook gekoppeld aan een natie, die een specifiek volk omsloot. Denationalisering of Jood zijn i.p.v. Duitser maakt dat deze rechten voor bepaalde groepen opgeheven worden.

Dijkhoff, die nu de democratie wil beschermen, riep in 2018 op tot twee soorten rechtspraak binnen Nederland*

dijkhoff-pleit-voor-apartheidswetgeving/

<https://socialisme.nu/klaas->

Maieutiek_Totalitartisme_2026

12

12

Mensenrechten en eigen volk

De paradox waarin de verklaring van de onvervreemdbare mensenrechten van meet af aan verstrikt zat, was dat ze uitging van een 'abstract' menselijk wezen dat nergens leek te bestaan, want zelfs wilden leven in een soort van sociale orde.

Als een stam of een andere 'onontwikkelde' gemeenschap nog geen mensenrechten genoot, dan lag dit duidelijk aan het feit dat deze gemeenschap als gemeenschap nog niet het niveau van beschaving bereikt had waarop het volk en de natie zichzelf als soeverein beschouwen, maar dat ze nog door vreemde of inheemse despoten onderdrukt werd. De hele kwestie van de mensenrechten werd dus al snel onontwarbaar vermengd met de kwestie van de nationale ontvoogding; alleen de geëmancipeerde soevereiniteit van het volk, het eigen volk, leek deze rechten te kunnen verzekeren." (361/362)

Maieutiek_Totalitarisme_2026

13

13

Mensenrechten onder druk

1 Verlies van een thuis zonder een nieuw te kunnen vinden,
2 Verlies van legale status; je kunt wel rechten vinden als wat je doet wel mag in een ander land (geloof, politiek) maar niet als je vervolgd wordt om wie of wat je bent.

3 Verlies van legaliteit. (367)

4 Verlies van betekenis, ze bestaan niet meer zelfs niet als ze vrijgelaten worden, omdat hun een netwerk van betekenissen wordt onthouden.

Arendt pleit voor het recht om rechten te hebben.

Maieutiek_Totalitarisme_2026

14

14

Wat is er al dan niet anders in 2026?

- Economisch gaat het veel mensen veel beter dan in 1933.
- Het internet en AI spelen nu een grote rol.
- *Bubbels* maken dat complottheorieën veel sneller en steviger impact hebben.
- We kijken live mee met de wereld, maar kunnen dat niet bijhouden, verdragen en zeker niet beoordelen want de informatie wordt ook gemanipuleerd.
- De vrije pers staat ook nu weer onder druk.

Maieutiek_Totalitarisme_2026

15

15

Wat is er al dan niet anders in 2026? -vervolg

- Er is nu wel ervaring met totalitarisme. De vraag is hoe die gedeelde ervaring zich verhoudt tot de polarisatie en radicalisering die gaat over onderlinge verschillen. De leiders die macht willen doen er ook in 2026 alles aan om de polarisatie te doen toenemen.
- De objectieve vijand keert als categorie terug, maar is of lijkt nu minder eenduidig:
 - Islamitische fundamentalisten werden Islamieten of mensen afkomstig uit landen waar dat de belangrijkste religie is.
 - 'Illegale immigranten die de wet overtreden' werden mensen van kleur.
 - oude objectieve vijandbeelden: Joden, zwarten, LGBT+ en vrouwen vermengen zich op onbegrijpelijke wijze met elkaar. (Trouw 18 januari)

Maieutiek_Totalitarisme_2026

16

16

Wat is er al dan niet anders in 2026? -vervolg

- De economische situatie van mensen in de VS en Duitsland is nu veel beter dan in 1933, maar i.t.t. tot de verwachtingen op grond van het verleden werkt dat onvrede en polarisatie in de hand. Mensen lijken daarbij korte termijn eigenbelang voorop te zetten en kunnen zich niet voorstellen wat oorlog en onvrijheid ook voor henzelf zou kunnen betekenen.
- Zelfs de goed geïnformeerde Joden konden/wilden niet geloven waar Hitler toe in staat bleek te zijn. Er was geen precedent, schrijft Arendt. Mensen van nu weten wat er gebeurd is. De vraag is wat bijna 80 jaar vrede doet met die kennis.
- De kernwapens zijn wijd verspreid en divers, dat roept terughouding op, maar maakt ingrijpen ook gevaarlijker.

Maieutiek_Totalitarisme_2026

17